

Muzej jugoslovenskog vazduhoplovstva, Beograd – izgled zgrade; projekt: arh. Ivan Štraus; snimio: M. D. Ristić

BEOGRADSKA MUZEJSKA SITUACIJA

Jadranka Vinterhalter
Muzejski dokumentacioni centar
Zagreb

Beograd je nesumnjivo jedno od najvećih jugoslavenskih muzejskih središta, s brojnim muzejsko-galerijskim ustanovama različitog tipa i specijalnosti, od kojih poneke bilježe višedecenijsko postojanje. Narodni muzej osnovan

1844. (kada se prvi put spominje, a 1869. smješten u zdanju kapetana Miše Anastasijevića počinje funkcionirati kao prava muzejska ustanova) jest jezgra iz okvira koje su se izdvojili i počeli samostalno djelovati specijalizirani muzeji. Vremenom su osnivani i drugi novi muzeji – Muzej revolucije naroda i narodnosti Jugoslavije, 1945, Muzej savremene umetnosti, 1959. itd. Obilazeći beogradske muzejsko-galerijske ustanove da bismo prikazali što se na planu novih postava desilo u posljednjih pet godina, mogli smo sa zadovoljstvom konstatirati da bez obzira na utisak stagnacije, svjetski trend muzejskog procvata ima i ovdje svoje reflekske. U Beogradu su se u proteklih nekoliko godina otvorila dva nova muzeja, upravo je osnovan i treći, a u nekoliko muzeja uređeni su novi muzejski postavi što je sve široj publici prošlo prilično nezapaženo ili kao sporadične, marginalne vijesti iz kulturnih rubrika.

Muzej jugoslovenskog vazduhoplovstva

Muzej jugoslovenskog vazduhoplovstva jedina je namjenski projektirana i nova muzejska zgrada u Jugoslaviji posljednjih godina. Muzej je otvoren 21. svibnja 1989, na dan Jugoslavenskoga ratnog zrakoplovstva, međutim osnovan je još 1957. godine, od kada je razvijao sve muzejske aktivnosti prikupljanja, čuvanja i obrade predmeta, a prve izložbe, šezdesetih godina, prikazivane su na Starom vojnom aerodromu.

Javni natječaj za novu zgradu raspisan je 1969. godine i od 42 pristigla projekta izabran je onaj poznatog sarajevskog arhitekte Ivana Štrausa (Hotel Holiday Inn, Sarajevo). Prethodio je odabir lokacije za novi muzej, a alternativa je bila prostor Starog aerodroma na Novom Beogradu ili na Karadordevom trgu u centru Zemuna. Izabrana je međutim lokacija u neposrednoj blizini Beogradskog aerodroma na Surčinu, što se pokazalo dalekovidnom i dobrom odlukom jer je aerodrom, bez obzira na udaljenost od centra grada (dvadesetak kilometara) tranzitno i komunikacijsko središte. To je potvrdila i analiza posjete za prvih šest mjeseci od otvaranja muzeja. Posjećenost je veoma velika, dolaze i namjenske grupe daka, vojnika, turista, ali i putnici i druga šarolika publika. Osim toga i drugi svjetski aerodromi – u Amsterdamu i Frankfurtu naprimjer, također imaju vazduhoplovne muzeje u blizini pristanišnih zgrada. Još jedna pogodnost lokacije jest prostrani teren od osam hektara (od čega je u upotrebi samo 3,7 ha) oko muzejske zgrade, što pruža mogućnost njegova širenja. Za sada se planira gradnja hangara (otkupljen stari hangar od Ikarusa) za potrebe depoa.

Temeljni kamen muzeja položen je 1975. godine, a zgrada je dovršena tek ogromnim naporima kolektiva muzeja, posebno njegova agilnog direktora Čedomira Janjića. Treba istaći da muzej nije sagrađen iz fondova gradskog i republičkog SIŽ-a kulture, već najvećim dijelom sredstvima Vazduhoplovne

komande i zrakoplovne industrije koja je sufinancirala projekt. Tek s tim saznanjem postaje jasno kako je bila uopće moguća gradnja jednog novog objekta za muzejske potrebe u jugoslavenskim prilikama. Konceptualno i vizualno atraktivan projekt muzejske zgrade bazira se na transparentnom kružnom omotaču oblika torusa (ili velike automobilske gume, kako ga je opisao kritičar Darko Popović) unutar kojeg avioni »lete«, u ambijentu pitomog pejzaža što okružuje objekt. Pokazalo se da je prvotni projekt zgrade morao biti modificiran kako bi se prilagodio potrebama i funkcijama samog muzeja. Umjesto prozirnoga, staklenog omotača koji bi izlagao avione – muzejske predmete pogubnim utjecajima sunčevih zraka i ujedno stvarao efekt staklenika, realizirana je opna u trokutnom rasteru, a stakla su prekrivena specijalnom folijom koja odbija 80 posto sunčevih zraka. Izvana je ova površina ogledalna, iznutra zatamnjena, a uz eliminaciju djelovanja sunčevih zraka stvara se optimalna mikroklima tako da je u interijeru zgrade ljeti temperatura 5 stupnjeva niža nego vani. Do naknadnih intervencija i arhitektonskih preinaka moralo je doći i u unutrašnjoj strukturi zgrade, što je još jednom potvrdilo tezu da je za uspješnu realizaciju takvih projekata neophodna bliska suradnja arhitekta i muzejskih radnika, uvažavajući prije svega osnovne funkcije muzeja. U muzejskom su graditeljstvu poznati primjeri kružnih objekata, među njima svakako najslavniji Guggenheim Museum u New Yorku prema projektu Franka Lloyda Wrighta, te Hirshhorn Museum u Washingtonu. Ipak je torus beogradskog muzeja primjereniji ekspoziciji aviona nego što je kružna ploha pogodna za izlaganje slika u spomenutim umjetničkim muzejima. Projekt arh. Ivana Štrausa dobio je renomiranu saveznu »Borbinu« nagradu za arhitekturu u 1989. godini. Kružni oblik zgrade određuje i kružni tok kretanja kroz interijer, odnosno kroz postav muzeja. Zbirka muzeja sadrži 127 letjelica od kojih su 42 u stalnom postavu. Zbirka je veoma vrijedna u svjetskim

razmjerima, jer je po raznovrsnosti aviona i po raritetima koje posjeduje rangirana na deseto mjesto između dvije stotine zrakoplovnih muzeja i zbirki, koliko ih ima u svijetu. Zanimljivo je da je među muzejima i zbirkama te vrste legalna i uobičajena razmjena muzejskih predmeta, te je na taj način, uz dozvolu Vazduhoplovne komande i beogradski muzej došao u posjed značajnih eksponata.

Stalni postav prostire se na prvom katu/nivou i obuhvaća 5.700 četvornih metara, što je mali prostor s obzirom na ogromne dimenzije muzejskih predmeta. Letjelice su postavljene dvojako: na tlu i u zraku. Osnovni princip kod postavljanja aviona bio je da se osigura apsolutna sigurnost posjetilaca i da se letjelice ne oštete. Koristeći se iskustvima drugih muzeja, stručni tim koji je radio na postavu došao je do idealnog rješenja koje ispunjava sve uvjete sigurnosti i ljudi i predmeta, a uz to djeluje i estetski. Naime, »prizemljene« su letjelice postavljene osovinama kotača na tri točke-nosača fiksirana na podu, ali tako da kotači ne dodiruju tlo, a avioni su u pojedinim slučajevima nagnuti pod kutom da bi se dobio utisak dinamike čeličnih ptica. Avioni koji »lete« vise u zraku zakačeni sajlama čija je čvrstina višestruko provjerena i redovito se nanovo provjerava. Sajle su kukama pričvršćene za tavanicu od armiranog betona, a na tijelu aviona zakačene su za konstruktivne elemente. Svaka letjelica je najprije rastavljena i konzervirana a po potrebi i restaurirana, što je posebno zanimljiva tema. Zatim su u dijelovima letjelice dopremljene u postav kroz specijalna vrata velikih dimenzija na prvom nivou, nanovo sastavljane i instalirane na određena mjesta. Ispred svake letjelice postavljena je tabla s kratkom legendom na srpsko-hrvatskom i engleskom jeziku, upotpunjena fotografijom ili shemom. U planu je da se tekstualne legende prošire i da se uvede video i kompjuterska tehnika koja bi priču o avionima učinila puno

Muzej jugoslovenskog vazduhoplovstva, Beograd – stalni postav; snimio: M. D. Ristić

zanimljivijom. Svjetska muzejska iskustva, poput popularnoga vašingtonskog Air and Space Museuma u kojem su posjetioči u stalnoj interakciji s eksponatima koji pripovijedaju o osvajanju neba i kosmosa od balona do raketa, svakako su inspirativna i na jednoj nižoj razini i izvediva. Najstariji je eksponat beogradskog muzeja avion Ivana Sarića iz 1910. godine, a najnoviji jedna karavela koja je još donedavno letjela. Jedan avion u postavu je otvoren za publiku, u njega se može ući i simulirati upravljanje, što uveliko animira djecu, najčešće posjetioce.

Dva krila stepeništa vode na gornji prstenasti potkupolni nivo na kojem će se proširiti postav (koji još nije u cijelosti dovršen). U njemu će biti smještene vitrine s obiljem dokumentarnog materijala. Inače je s tog nivoa veoma pogodan pogled na avione koji »lete« u zraku.

Danju se postav rasvjetljava prirodnim svjetlošću, a difuzna gornja rasvjeta noću čini čitav muzej zanimljivim svijetlećim objektom.

Vlažnost se u stalnom postavu održava na srednjoj vrijednosti jer metal zahtijeva manju vlažnost (30 posto), a drvo preferira vlagu (70 posto).

Ispred muzejske zgrade uređeno je monumentalno stepenište i plato za prilaz posjetilaca. Ulazni hol ima standardne sadržaje: garderobu, prodajni pult, a planira se otvaranje muzejske prodavaonice. U prizemnom nivou je dvorana za predavanja i projekcije, u toku je uređenje muzejskog restorana, te izložbena dvorana u kojoj je sada prezentirana cjelokupna zrakoplovna industrija naše zemlje što je svojevrsni marketinški potez posebno prema stranim stručnjacima koji posjećuju muzej. Pored radnih prostorija, muzej ima prostor za dokumentaciju, arhivu i biblioteku, u kojima se čuva dragocjeni materijal. Posebno su zanimljivi nacrti za avione koji su poslužili za rekonstrukciju pojedinih letjelica i za izradu maketa.

U podzemnim prostorima smješteni su muzejski depoi, radionice i specijalno uređeni studijski depo za avionske motore i dijelove motora.

Još je mnogo poslova u planu: izrada vizualnog identiteta muzeja, oblikovanje ulaznica, kataloga, plakata, izrada vodiča i kataloga stalnog postava. Još jednom treba napomenuti da se za svoje djelatnosti muzej ne financira iz sizovskih sredstava, a ima u planu 20 posto sredstava pribavljati iz vlastitih prihoda. Kolektiv veoma dobro surađuje sa srodnim ustanovama: Tehničkim muzejem u Zagrebu, Tehničkim muzejem u Ljubljani, a isto tako i sa muzejima i zbirkama aviona u svijetu s kojima razmjenjuju publikacije, iskustva i posjete stručnjaka.

Jer, vazduhoplovci su posebni zaljubljenici svoga poziva i svojih letjelica, što i čini stručnu ekipu muzeja izuzetno dinamičnom i entuzijastičnom.

Muzej Fudbalskoga kluba »Crvena zvezda«

U kulturno razvijenim sredinama u kojima muzeji klasičnog tipa – kulturno-povijesni, arheološki, etnografski... imaju višegodišnju tradiciju, osnivaju se nadalje specijalizirani muzeji u kojima se jedan segment ljudske djelatnosti čuva, proučava i prezentira javnosti. Svaki predmet i svaka ideja iz kruga ukupnog ljudskog stvaralaštva može biti stavljena u muzejski kontekst i time postati muzejski predmet. Jedan takav vrlo usko specijalizirani muzej jest Muzej Fudbalskoga kluba »Crvena zvezda« otvoren u Beogradu 12. ožujka 1985. Smješten je u novosagrađenom prostoru u okviru popularnoga beogradskog nogometnoga kluba (Ulica Ljutice Bogdana 1a), na prvom katu, iznad klupske kafeterije. Njegov osnivač i financijer jest Fudbalski klub »Crvena zvezda«, a zaposlen je jedan kustos na obavljanju svih muzejskih poslova. Muzej je izrastao iz trofejne dvorane koja je formirana prvih dana osnutka kluba, 1945. godine. Takve se dvorane s izloženim trofejima sportskih klubova nalaze uz stadione nogometnih klubova (npr. »Hajdukova« u Splitu).

Po tipu, taj bi muzej pripadao muzejima fizičke kulture kakvih kod nas ima u Beogradu (osnovan 1946. kao zbirka, 1979. otvoren muzej), Zagebu (u fazi je uređenja u novom prostoru, Ilica 7), u Sarajevu je to Muzej XIV zimskih olimpijskih igara (otvoren 1984, uz sportsku zbirku ima razvijenu izložbenu djelatnost prezentirajući suvremenu likovnu i primijenjenu umjetnost). Osim navedenih institucija, sportske zbirke postoje unutar kompleksnih muzeja. Beogradski muzej u odnosu na ostale, odskaka po koherentnoj koncepciji i po muzeološkoj realizaciji svog postava. Muzejsku zbirku sa gotovo 800 predmeta, od kojih je 500 eksponata izloženo u stalnom postavu, čine trofeji koje je fudbalski klub osvajao na jugoslavenskim i svjetskim takmičenjima i kupovima te pokloni koje su dobivali od navijača i protivničkih klubova prilikom brojnih gostovanja. Po sadržaju, radi se o materijalu prvenstveno primijenjenih umjetnosti: pehari, plakete, tanjuri... u različitim materijalima: zlato, srebro, staklo, kristal, keramika, porculan itd. i oblikovani u različitim tehnikama. Tome treba pridodati i predmete likovnih umjetnosti: skulpture malog formata, slike, zatim zastavice fudbalskih klubova. Mnogi od predmeta iz zbirke imaju veliku umjetničku vrijednost, ali u kontekstu muzeja predmeti se rangiraju najprije po svom sportskom značenju, potom dolazi njihova historijska pa estetska vrijednost. Postav je, razumljivo, dinamičan, kao što je i klub veoma aktivan, te kada se osvoje novi trofeji, oni dolaze na mjesto starih.

Muzej posjeduje i bogatu fotodokumentaciju o historijatu kluba, a u postavu su izloženi portreti igrača, trenera i najznačajniji momenti s pojedinih utakmica.

Stalni postav se nalazi u jedinstvenoj dvorani površine 400 četvornih metara. Interijer i muzejsku opremu projektirao je beogradski arhitekt Frane Delale. Vitrina ima dva tipa: zidne i one postavljene u prostoru, koje se mogu fleksibilno grupirati po potrebi, a njihove drvene baze služe kao spremišta za dokumentaciju. Centralnim dijelom prostorije dominira velika kružna vitrina u kojoj su na poluloptastom, rotirajućem postolju izloženi pehari – najznačajniji osvojeni trofeji kluba. S tavanice, od ulaza, više mnogobrojne zastavice fudbalskih klubova sa kojima je popularna »Zvezda« igrala, a crvena i bijela klupska boja stvaraju zanimljive vizualne efekte u interijeru. Ugodno dnevno svjetlo koje dolazi s prostranih prozora rasvjetljava čitav postav. Sa nivoa postava silazi se na niži nivo koji je uređen za različita društvena zbivanja – konferencije za novinare itd. Muzej je veoma posjećen – uz navijače kluba, često dolaze daci, vojnici i najšira publika. Srazmjerno popularnosti sporta, posebno nogometa i ovaj je muzej popularan poput drugih sličnih institucija u svijetu.

Muzej nauke i tehnike

Muzej nauke i tehnike u Beogradu osnovan je 6. listopada 1989. i najmlađa je institucija te vrste u zemlji, premda je od 1987. u okviru Instituta za nauku i tehniku pri Srpskoj akademiji nauka i umetnosti djelovao stručni tim na administrativnim pripremama za osnivanje muzeja, formiranju zbirke, poslovima muzejskog public relationsa i drugim aktivnostima. Posebne su okolnosti uvjetovale formiranje ovog muzeja općeg i kompleksnog tipa tek nakon višedecenijskog postojanja i aktivnosti nekolicine muzeja znanstveno-tehničke specijalizacije u Beogradu (Muzej PTT, Železnički muzej, Muzej rečnog brodarstva, Muzej »Nikole Tesle«, Jugoslovenski vazduhoplovni muzej).

Muzejska zbirka ima 60-ak inventiranih predmeta. Od Istorijskog muzeja Srbije preuzet će se oko 500 predmeta, a u toku su pregovori za preuzimanje nekoliko privatnih kolekcija – fotoaparata, zbirki satova, automobila, što bi

znatno obogatilo fundus. Muzej ima uredske prostorije na 4. katu zgrade SANU (Knez Mihailova 35), u reprezentativnom historijskom zdanju u staroj gradskoj jezgri. Neizvjesno je na koji će se način muzej »udomiti« – da li će dobiti zgradu željezničkoga kolodvora i adaptirati je ili će se pronaći neko drugo rješenje. Trenutno je urgentno pronalaženje i uređenje adekvatnog prostora za muzejske depoe jer su predmeti smješteni na nekoliko lokacija po gradu a muzejske zbirke se povećavaju.

Predviđa se skoro (tokom 1990. godine) uređenje prostora u prizemlju zgrade SANU gdje će se otvoriti Galerija nauke i tehnike, kao pandan postojećoj likovnoj galeriji u desnom krilu. Problem je u iseljenju knjižare i antikvarijata »Prosvete«, a poslovi adaptacije mogli bi se završiti za 6 mjeseci.

Stručni tim muzeja priprema prvu izložbu – *Čovek i kamen*, u suradnji s Prirodnačkim muzejem, s kojom će muzej promovirati svoj ambiciozni izložbeni program i koja bi ujedno predstavljala jednu od baza za kasnije formiranje stalnog postava. Idejna koncepcija izložbe će demonstrirati koncepciju budućega muzejskog stalnog postava, naime pojave i procesi iz domene znanosti i tehnike bit će prikazani kroz uzročno-posljedične odnose i kreativan pristup eksponatima tako da će posjetioci biti involvirani u percepciju predmeta. Ovakav tip tehničkih muzeja veoma je popularan u svijetu. Spomenimo jedan od prototipova – Exploratorium u San Franciscu (1969), koji je prema koncepciji Franka Oppenheimera, direktora, učinio svoj postav obrazovnim, istraživačkim ali i animatorskim centrom za posjetioce svih uzrasta od djece do najstarijih. U tom se muzeju ne prezentiraju klasični muzejski predmeti već pomagala i naprave koje djelujući na sva osjetila, kroz eksperimente koje posjetilac mora sam izvesti, iskusiti, objašnjavaju se različite pojave iz fizike, optike, kemije, dinamike, lingvistike itd. Zapravo su takvi muzeji, orijentirani na upotrebu nove tehnologije, obrazovne profilacije i sasvim neformalnih postava tehnički muzeji budućnosti.

Zanimljiva je financijska konstrukcija beogradskog muzeja. Pošto je gradski SIZ kulture odbio financirati novu ustanovu, obratili su se privredi i tu naišli na podršku i mogućnost realizacije zajedničkih interesa. Sedam radnih organizacija i tri znanstvena instituta (»Mihailo Pupin«, Vinča, Institut za hemiju i metalurgiju) imaju status osnivača muzeja. Oni će mu davati godišnju dotaciju/donaciju srazmjerno svojoj financijskoj moći, a muzej će sa svoje strane obavljati poslove povjesničara i kroničara za sve svoje osnivače. Još je desetak radnih organizacija zainteresirano za takav oblik suradnje te će se broj osnivača, a time i financijska sredstva muzeja s vremenom povećati.

Muzej revolucije naroda i narodnosti Jugoslavije

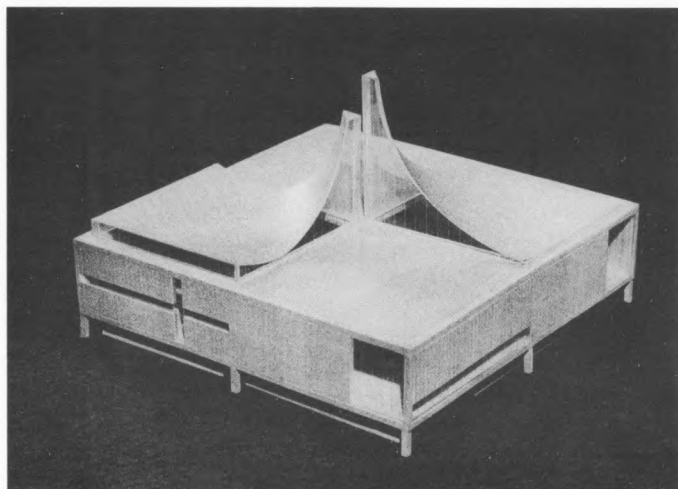
U ovom pregledu muzeoloških inovacija u Beogradu, mjesto svakako zaslužuje i projekt nove zgrade Muzeja revolucije naroda i narodnosti Jugoslavije, koji nije realiziran premda se smatra uspješnim i još aktualnim i primjerenim muzeološkim potrebama.

Muzej je osnovan 1959. godine, a od 1960. djeluje kao samostalna ustanova. U sadašnju zgradu (Trg Marksa i Engelsa 11), građenu 1923. za potrebe Agrarne banke i vrlo malo adaptiranu, muzej je smješten 1969. godine. Već naredne, 1970. godine otvoren je stalni postav s tematskom izložbom Pola veka revolucionarne borbe SKJ, koja kronološko-tematski prati razvoj radničkog pokreta od 1848. do danas, a prema idejnoj koncepciji kustosa muzeja. Projekt za postav sačinili su beogradski arhitekti Slobodan Mašić i Miroslav Pešić, i za ono vrijeme bio je suvremeno koncipiran s upotrebom karusela i slajd-projekcijama koje su vizualno animirale pretežno papirnati materijal. Postav se nije bitno mijenjao niti inovirao te danas djeluje prilično anakrono. Stručni tim muzeja nije mnogo intervenirao jer je bio u stalnom

iščekivanju da se dobije novi prostor te da se pristupi realizaciji novog postava. Još od osnivanja muzeja postojala je i potreba i ideja da se sagradi nova zgrada. Tako se 1961. godine raspisuje općejugoslavenski natječaj za idejno arhitektonsko rješenje. Od 29 prispjelih radova za izvođenje je odabran projekt arh. Vjenceslava Richtera iz Zagreba. Zbog nedostatka novca, pripremljen i razrađen projekt stajao je u ladici sve do 1977. godine, kada je Skupština SFRJ donijela zakonske dokumente o financiranju gradnje muzeja. Bilo je predviđeno da radovi počnu u jesen 1978, a novi muzej da se otvori za javnost u jesen 1981. u povodu 40. godišnjice ustanka. Radovi počeli, iskopani su temelji, a onda je početkom osamdesetih, s općim obustavljanjem investicijske gradnje prekinuto i podizanje muzejske zgrade a temelji su konzervirani. Status quo traje do danas a sada se treba razriješiti dilema da li nastaviti i dovršiti gradnju novog muzeja ili pronaći drugo rješenje od kojih bi najprikladnije bilo da muzej dobije proširenje u postojećoj zgradi u centru grada i temeljito adaptira prostor i tu realizira novi postav. Kako je projekt arh. Vjenceslava Richtera jedan od rijetkih muzejskih objekata kod nas, a muzejski ga stručnjaci i dalje smatraju aktualnim i nenadmašenim, dat ćemo njegov sažeti prikaz.

Zgrada je locirana na Novom Beogradu (blok 13) u parku između zgrade SIV-a i zgrade društveno-političkih organizacija Jugoslavije. Arh. Richter je projektirao uređenje prostora oko objekta i prilaz muzeju. Sama zgrada, tlocrta 70 × 70 četvornih metara, s prizemljem i dvije etaže te izduženim elementom (»dimnjakom«) koji asocira na obelisk ima memorijalnu konotaciju. Ukupna površina muzeja iznosi 15.200 četvornih metara, od toga na stalni postav otpada 7.200, a 800 četvornih metara na dvije dvorane u prizemlju koje se mogu spojiti u jedinstveni prostor za povremene izložbe. U prizemlju su pored ulaznog predvorja predviđene radne prostorije za osoblje, dvorana za projekcije, dvorana za konferencije, biblioteka, restoran i depo. Stalni postav bio bi smješten na prvom katu i u galerijama na drugoj etaži, a prostor je tako međusobno povezan da se dobiva utisak cjelovitosti. Ostvaren je zapravo princip maksimalno slobodnih i fleksibilnih prostora koji mogu da prihvate svaki sistem prezentacije i sva suvremena tehnička sredstva. Pogodan raspored stepeništa i rampi omogućava dobru organizaciju kretanja posjetilaca i u većim grupama. Projektom je predviđena kombinacija prirodnog dnevnog i umjetnog svjetla u interijeru, predviđeni su zatim svi potrebni uređaji za signalizaciju, klimatizaciju, ventilaciju i protupožarnu zaštitu prema suvremenim muzejskim standardima. Arh. Richter je izradio projekt primarnih elemenata interijera, dok predstoji rješavanje cjelokupnog dizajna

Muzej revolucije naroda i narodnosti Jugoslavije, Beograd – maketa projekta arh. Vjenceslava Richtera

muzeja, grafičkog oblikovanja izloženih površina, aranžiranje eksponata, elaboracija svjetla, zvuka i audiovizualnih medija. Zamišljeno je da zgrada bude izvedena od armiranog betona. Dalja sudbina objekta je neizvjesna, u svakom slučaju on ostaje u muzejskoj dokumentaciji kao primjer uspješnog, makar nerealiziranog projekta, muzejska arhitektura na papiru.

Etnografska zbirka Memorijalnog centra »Josip Broz Tito«

Beograd je dobio još jedan novi muzejski objekt otvaranjem Etnografske zbirke Memorijalnog centra »Josip Broz Tito« (o kojem opširno govori tekst Gorice Erceg-Sarajčić), veljače 1987. godine. Smještena je u zgradi u memorijalnom kompleksu nazvanoj Stari muzej jer je služila kao spremište za poklone što ih je dobivao Josip Broz. Stoga je i arhitektura toga namjenski građenog objekta prilagođena potrebama čuvanja i izlaganja eksponata: prizemna i veoma duga zgrada sa 5 dvorana i 4 međuprostora u nizu (ukupno 850 četvornih metara) i režimom pravolinijskog kretanja iz jednog u drugi prostor, od ulaza do izlaza. Objekt je renoviran za potrebe smještaja etnografske zbirke, prema projektu arh. Ljubomira Pavičevića Fisa. Dužinom zidova, i s lijeve i desne strane, ugrađene su zidne vitrine, a niske vitrine smještene su u središte prostora. Ovaj strogi i simetrični postavak omogućava pregledan uvid u izloženi materijal. Umjetna stropna rasvjeta difuzno i ugodno osvjetljava eksponate.

Zbirke Memorijalnog centra, pa tako i zbirka etnografskih predmeta i starog oružja, nastale su na specifičan način. U njima su sakupljeni pokloni što ih je Josip Broz dobivao od pojedinaca, delegacija, državnika, političara itd. iz čitave Jugoslavije i svijeta. Tito je zbirku poklonio narodu SFRJ, te je kao cjelina otvorena za javnost. Način stjecanja zbirke uslovio je da su predmeti veoma raznoliki i po svojoj provenijenciji, starosti i vrsti materijala, te se tu nalaze uporedo predmeti arheologije, etnologije, likovne i primijenjene umjetnosti itd. Ono što predmete uzajamno povezuje i čini ih dijelovima jedinstvene cjeline jest njihov votivni karakter – posvećenje jednoj ličnosti. Etnografsku zbirku čine narodne rukotvorine, nošnje i dijelovi nošnji, tekstil, čilimi, nakit, dijelovi namještaja, tradicijski instrumenti, oružje iz svih naših područja te iz evropskih i izvan-evropskih zemalja. Ima i rariteta kao što je nošnja s Mljet. Zbirku vodi jedan kustos-etnolog, a iz bogatog fundusa priređuju se izložbe koje se predstavljaju u drugim gradovima.

Etnografski muzej

Etnografski muzej u Beogradu osnovan je 1901. godine kada se iz okvira Narodnog muzeja izdvojilo etnografsko odjeljenje. Od tada je prošao mnoge transformacije i promijenio više stalnih postava. Prvi je postav realiziran 1904, kada je muzej i otvoren za javnost. Slijedili su naredni stalni postavi: 1919, 1946, 1951, 1961, 1974. godine. Muzej je od 1983. godine zatvoren za javnost jer su počeli radovi na adaptaciji zgrade. U sadašnji objekt u centru grada (Studentski trg 13) muzej je uselio 1950. godine, nakon što su propali planovi da dobije novu, namjenski građenu zgradu. Postojeći je objekt građen za potrebe burze, 1934. godine, prema projektu arh. Aleksandra Dordevića. Neadekvatan prostor za čuvanje i prezentaciju muzejskih predmeta kao i nepovoljni uvjeti za rad bili su osnovni razlog što se nakon mnogih priprema pristupilo saniranju i renoviranju zgrade. Kako je muzej prvotno posjedovao samo prizemlje, međukat i jedan kat zgrade, iseljeni su stanari i korisnici poslovnog prostora te je muzej proširen na svih 6 katova, što je zahtijevalo mnogo napora, vremena i sredstava. Obnova zgrade trajala je 1983–1984, zatim je na red došlo uređenje interijera, postavljanje nove opreme i rad na

novom postavu. Renovirani muzej s novim stalnim postavom otvoren je 27. studenog 1986. Projekt obnove izradio je beogradski arhitekt Milan Pališaški, koji je projektirao i muzejsku opremu – vitrine, i muzejsku rasvjetu. Likovno rješenje postava dala je Radmila Lazarević, akademska slikarica, a grafički dizajn u postavu (natpise, karte itd.) izveli su arhitekti M. i M. Kronja. Idejnu koncepciju i realizaciju stalnog postava prema detaljno razrađenom scenariju timsku su pripremili kustosi Etnografskog muzeja, svaki obrađujući svoje područje, na čelu s rukovodiocem tima Jasnom Bjeladinović-Jerčić. Površina prostora za stalni postav obnovom je povećana sa 820 na 1.900 četvornih metara, dok je prostor za depo povećan sa prijašnjih 660 na sadašnjih 1.440 četvornih metara. Stalni se postav pruža od prizemlja preko međukata do prvog kata.

Osnovna inovacija koju je arhitekt adaptacijom učinio jest interpoliranje monumentalnog, centralnog stepeništa koje polazi od središnjeg dijela prizemlja do međukata. Ta intervencija samo potvrđuje osjetljivost projektiranja muzejskih zgrada i interijera, nužnost suradnje arhitekta s kustosima i neophodnost njegova širokog poznavanja stručne problematike muzejske arhitekture u kojoj funkcija odnosi prevagu nad vizualnim utiskom. U ovom slučaju je to izostalo te je interpolacija »baroknog« stepeništa, zamišljena kao postmodernistički element, imala za posljedicu razbijanje integriteta dragocjenog izlagačkog prostora. Osim toga, komunikacija koja je time uspostavljena s međukatom, samo je repetiranje postojeće komunikacije koja je veoma dobro riješena s dva diskretna bočna stepeništa što polaze od ulaznoga hola muzeja. Postojećim stepeništima u zgradi mogao se uspostaviti logičan i komunikativan tok kretanja, propulzivan i za veće grupe posjetilaca – jednim stepeništem gore, drugim silazak dolje.

Stalni postav što tematski prikazuje narodnu kulturu na tlu Srbije u drugoj polovici 19. i u 20. stoljeću, koncepcijski je inoviran u odnosu na ranije, dakako i po materijalu koji prezentira. Izloženo je ukupno 2.226 eksponata, od čega 2.105 muzejskih predmeta i 189 fotografija. Pregled kulturno-povijesnog i privrednog razvoja Srbije prikazan je kroz kulturne i geografske zone koje se na ovom tlu prepliću i trpe međusobne utjecaje. Detaljno su elaborirane pojedine ljudske aktivnosti, svakodnevni život, obrti, religijski običaji i vjerovanja itd. Pojedine djelatnosti prikazane su unutar one geografsko-kulturne zone u kojoj su najizraženije, a s naznakama da su i šire rasprostranjene. Tako je, naprimjer, opančarstvo prikazano unutar zone sjeverne Srbije i prelazne oblasti prema Panonskoj zoni, premda se razvijalo po cijelom teritoriju Srbije. Prerada konoplja akcentirana je u zoni južnog Pomoravlja i na centralnom balkanskom području itd. Unutar vitrina ili ostakljenih ambijenata, rekonstruirani su do minucioznih detalja prizori iz života i rada stanovnika tog podneblja. Povećanja starih, dokumentarnih fotografija kao pozadine djeluju efektno i daju notu autentičnosti. Makete kuća i gospodarstava veoma su dobro izvedene, predmeti u postavu brižljivo restaurirani i očišćeni – nošnje kao da su netom izglacane i stavljene na lutke, čime je briga za muzejski eksponat vidljiva u čitavom postavu.

Rasvjeta u postavu je umjetna, dnevno je svjetlo izbjegnuto zbog rizika oštećenja eksponata. Prema prvotnom rješenju vitrine su gornjim dijelom bile otvorene, što je dopuštalo prodiranje prašine, imale su lokalnu neonsku rasvjetu bez zaštite i bile su nepodesne za otvaranje i eventualne izmjene, što su sve faktori rizika za eksponate. Naknadnim intervencijama stavljen je tekstilni paravan preko gornjeg dijela koji ublažava nepovoljno djelovanje svjetla i prašine, a zglobnim sistemom je riješen i problem otvaranja staklenih krila vitrina.

Jedna od ozbiljnih zamjerki likovnom rješenju postava jeste upotreba crnog kao pozadine u vitrinama i cjelokupnom interijeru. Naime, etnografski predmet u muzejskom okruženju traži svijetlu, najbolje bijelu pozadinu na kojoj njegovi razigrani oblici i ekspresionističke boje najbolje dolaze do izražaja. Osim toga, bijela je tradicijska boja interijera na našem tlu, kuće su se svakog proljeća (prije Uskrsa) krećile kao običaj obnove i velikog čišćenja. Bijela boja, dakle, ima najviše opravdanja s konceptijskog, tradicijskog i estetskog gledišta. Bez obzira na to što je izbor boje prema koncepciji arhitekta bio suprotan mišljenju stručnog tima, izmjene za sada nisu moguće jer bi to zahtijevalo veoma opsežne zahvate, koji će moći biti poduzeti tek u budućoj obnovi postava.

Problem predstavljaju i natpisi na srpsko-hrvatskom i engleskom jeziku, aplicirani na staklo vitrina, koji nisu stavljani u visini očiju. S vremenom su se počeli ljuštiti te su sada nečitljivi, i neophodno ih je promijeniti.

Muzej je izdao kratki vodič kroz stalni postav tipa deplijana, zasebno na srpsko-hrvatskom, zasebno na engleskom jeziku, a predstoji publiciranje detaljne i reprezentativne publikacije vodiča kroz postav.

Proširenje i adaptacija zgrade omogućili su uređenje suvremenih depoa radenih po muzeološkim standardima. Tako su depoi za tekstil smješteni na 4. i 5. katu zgrade, u zračnim i suhim prostorijama, u kojima su u drvenim ormarima i ladicama pregledno i bez natrpavanja složene nošnje, dijelovi nošnji, ručni radovi, a čilimi su urolani na motke, horizontalno poredane na držačima. Nažalost, nije bilo dovoljno prostora za sve zbirke tako da se tek mora riješiti problem depoa za krupne muzejske predmete, odnosno za zbirke drva i metala.

Obnovom je muzej dobio i polivalentnu salu za predavanja i projekcije u prizemlju. Na ulazu u muzej, sa zasebnom komunikacijom s ulicom, nalazi se muzejska prodavaonica u kojoj se prodaju replike muzejskih predmeta – nakita, dijelova nošnji, rukotvorine itd.

U jugoslavenskim relacijama ovo je jedan od najsuvremenijih, najatraktivnijih i za publiku veoma komunikativnih etnografskih postava koji je raden na muzeološkoj i stručno elaboriranoj koncepciji te pruža obilje informacija i estetski doživljaj istovremeno.

Istorijski muzej Srbije i Konak kneza Miloša

Od svog osnivanja Istorijski muzej Srbije je podstanar u zgradi u centru Beograda (Nemanjina 24), gdje su smještene radne prostorije, biblioteka i depoi. Nažalost status »podstanara« bez stalnog postava usprkos razvijenim i kompleksnim aktivnostima, imaju i druge jugoslavenske muzejsko-galerijske institucije, što je odraz ukupnog stanja djelatnosti. Za svaku prezentaciju vlastitog materijala, izložbe, Istorijski muzej mora gostovati u drugim institucijama. Već godinama je u planu da se muzej preseli u zgradu u Knez Mihailovoj broj 26, u kojoj bi za izložbeni prostor u veoma komunikativnom prizemlju imali na raspolaganju 500 četvornih metara, a ostale funkcije bi se proširile i na podrum, mezaninu i dva kata te zgrade.

Problem je u iseljenju stanara i poslovnih prostora, zatim adaptiranju zgrade što iz iskustva drugih ustanova jest dugotrajan i mukotrpan proces.

Istorijskome muzeju pripada Konak kneza Miloša u Topčideru u kojem je od 1954. do 1972. bila smještena izložba I. i II. srpskog ustanka. Zgrada Konaka je zidana 1831–1833. prema projektu Hadži Nikole Živkovića i spomenik je kulture najviše kategorije. Stoga se prilikom restauracije i adaptacije koja je izvedena u periodu 1980–1989. vodilo računa o očuvanju autentičnosti objekta. Radove je izvodio Zavod za zaštitu spomenika kulture grada Beograda, a prema projektu arh. Svetislava Vučenovića (Beograd), dok je čitav projekt financirao RSIZ kulture SR Srbije.

Konak ima ukupno 800 četvornih metara izlagačkog prostora. Prilikom obnove sagrađen je novi podrum u koji su smješteni svi funkcionalni sistemi: grijanje, ventilacija, alarmni uređaji, sistem internog nadzora. Arh. Vučenović dao je projekt uređenja interijera, projektirao je specijalne vitrine tipa modula koje se mogu ritmički ponavljati, i zajedno je sa stručnim timom muzeja razradio likovno rješenje postava.

Koncepciju stalnog postava timski su elaborirali kustosi muzeja, radeći svaki u okviru djelokruga svoje zbirke. U odnosu na prethodni, novi je postav konceptijski izmijenjen a materijal je proširen. Novi će postav kronološki i tematski prikazivati oslobađanje Srbije od turske vlasti i feudalnih odnosa i formiranje i izgradnju srpske države u periodu 1808–1835, dakle doći će do konceptijskog proširenja i zahvata u cjelokupni razvoj Srbije toga perioda.

Kompleksan i raznorodan materijal bit će u odnosu na prijašnji proširen i obogaćen. Nastojat će se u što većoj mjeri prezentirati originalni eksponati (ne kopije, ne nadomjesti), dakle unikatni i atraktivni muzejski predmeti smješteni u preglednom i jasnom postavu. Planira se uvođenje audiovizualne opreme koja bi u ulaznom holu davala opsežnije informacije o temi i gdje bi se projicirale historijske karte.

Priprema za novi postav bila je prilika za konzervaciju i restauraciju muzejskih predmeta. Posao je povjeren stručnjacima iz drugih ustanova tako da su slike dane na obradu Narodnome muzeju, ikone Republičkom zavodu za zaštitu spomenika kulture, papirnati materijali Narodnoj biblioteci itd. Posao je raden sukcesivno, a obavljen je stručno i kvalitetno.

U toku je nabava opreme i dodatnih elemenata za postav.

Priprema se i izdavanje studijskoga kataloga s pregledom događaja što ih obuhvaća stalni postav. Otvorenje Konaka se predviđa u 1990. godini.

Primljeno: 10. 1. 1990.

SUMMARY

The situation in museums in Belgrade

Jadranka Vinterhalter

During the past few years two new museums opened in Belgrade, another one having been recently established, while several museums have set up new displays.

The Yugoslav Museum of Aviation was established in 1957, the first exhibitions having been organized on the Old Military Airfield. In 1969 an architectural competition was organized for the museum building. The design by architect Ivan Štraus from Sarajevo was accepted. The building was completed only in 1989 to the visually very attractive concept of the museum building as a torus enclosed in glass. The museum has a collection of 127 aircraft, and is by the variety and number of rare aeroplanes the 10th of 200 aircraft collections in the world. The permanent display shows 42 aircraft that either »fly« suspended from the ceiling or are »grounded«. The article offers a description of the display and various functions of the museum.

The Museum of the »Red Star« Football Club opened in 1985 having developed from the club's trophy hall. The collection contains cups, plaques, plates and other trophies won by the club in Yugoslav and world tournaments. There are also presents and documentation of the club. The museum is financed by the football club and has one curator. It enjoys popularity and has many visitors.

The Museum of Science and Technology was established in 1989. The collection contains some 50 exhibits, a number of exhibits will be taken over from the Serbian Historical Museum, as well as certain private collections of cameras, clocks, and motorcars. The museum's offices are situated in the building of the Serbian Academy of Sciences and Arts in the city centre, where the Gallery of Science and Technology

is to be opened in 1990. It is planned for the museum to acquire the premises of the railway station and to adapt them. Preparations are in progress for the exhibition *Man and stone* which is to demonstrate the concept of the museum's permanent display in the manner of an open museum with a creative approach to the exhibits. The Museum of the Revolution of the Peoples of Yugoslavia established in 1959, is situated in premises in the city centre (Marx and Engels Square) showing a display from 1970. In 1961 architects were invited to offer designs for a new museum building. The design of the Zagreb architect Vjenceslav Richter was chosen and the construction begun. It had to be stopped however for the lack of funds, but its base has been conserved. The design is still expedient and in agreement with modern museological requirements.

The »Josip Broz Tito« Memorial Centre opened an ethnographic collection in the premises of the Old Museum. The exhibition shows national costumes, handicrafts, textiles, old musical instruments, arms from various parts of Yugoslavia and the world all gifted to President Tito.

The Ethnographic Museum was established in 1901 and in 1950 it was moved into the former stock exchange building in the city centre (Students' Square). The museum was extended and the entire building adapted in 1983/84, while a new permanent display, showing the traditional culture of Serbia in the 19th and 20th centuries, opened in 1986. The article further describes this display, one of the museologically most modern ones in Yugoslavia. However, it has some defects due to insufficient cooperation between the architect and the curators.

The Serbian Historical Museum does not have its own building for a permanent exhibition. The Knez Miloš Residence in Topčider belongs to the museum. It is a cultural monument of the highest category, built in 1833 and renovated between 1980 and 1989. The renovation included technical innovation not impairing the authenticity. A permanent display is being prepared, which is to show the liberation of Serbia from Turkish rule and the creation of the Serbian state between 1808 and 1835. The display will contain a large number of original objects well layed out as an easily comprehensible whole. Its opening is planned for 1990.

Etnografski muzej, Beograd – detalj stalnog postava: proizvodi kazandžijskog zanata, u pozadini fotografija kazandžijskih prodavaonica u Prizrenskoj čaršiji; iz fototeke Etnografskog muzeja

NARODNA KULTURA NA TLU SR SRBIJE – STALNA POSTAVKA ETNOGRAFSKOG MUZEJA

Jasna Bjeladinović-Jergić
Etnografski muzej
Beograd

vadeset sedmog novembra 1984. godine u proširenim i obnovljenim prostorijama Etnografskog muzeja u Beogradu otvorena je nova stalna postavka Narodna kultura na tlu SR Srbije. Svečanim otvaranjem obeleženo je 80 godina od

prve stalne izložbe Etnografskog muzeja i 140 godina od osnivanja Narodnog muzeja u Beogradu, iz kojeg se naraslo Etnografsko odeljenje izdvojilo 1901. godine u samostalni muzej, najstariji etnografski muzej na tlu Jugoslavije i u jugoistočnom delu Evrope. Autori stalne postavke, koja je sedma u dugogodišnjoj izložbenoj delatnosti Etnografskog muzeja, jesu etnolozi – viši kustosi Jasna Bjeladinović-Jergić, Bratislava Vlatić-Krstić, Dušan Maslovarić i Petar Kostić. Likovni realizator postavke je Radmila Lazarević, akademski slikar, a projektant prostora i opreme Milan Pališaški, dipl. ing. arhitekture. Otvaranju izložbe prethodili su obimni radovi na sanaciji, uređenju i opremanju šestospratne zgrade na Studentskom trgu 13. Prostori za stalnu postavku, povremene izložbe, sistematske zbirke za tekstil, nakit, keramiku, metalno posuđe, predmete uz običaje, biblioteku, konzervatorsko-preparatorske radionice, dezinfekcionu komoru, fotolaboratoriju kao i radni prostori Odeljenja za proučavanje narodne kulture, dokumentacije, prosvetno-pedagoške službe i upravno-administrativnog sektora znatno su prošireni. Stalna izložba postavljena je u prizemlju, na međuspratu i prvom spratu. Sala sa kinoprojektorom osim za prikazivanje etnofilmova, koristi se za predavanja, stručne i naučne skupove, kao etnoteatar, za koncerte i drugo. Iako je preuređenjem i opremanjem zgrade mnoge potrebe Etnografski muzej rešio na najbolji mogući način i time dosegao nivo dobro sređenih i savremeno opremljenih i organizovanih muzeja u Evropi i šire, s obzirom na veoma bogat fond ostao je problem smeštaja sistematskih zbirki, posebno predmeta većih dimenzija. Svesrdnim i upornim nastojanjima da se jedno krilo Muzeja oslobodi od sukorisnika zgrade (Socijalistički savez i Komitet SK grada) što će se, nadamo se, u skoroj budućnosti uspešno ostvariti, zbirke iz oblasti privrede, transporta i pokućstva dobile bi odgovarajući smeštaj, čime bi se celokupne potrebe Muzeja rešile pod istim krovom zgrade, nenamenski građene, ali u mogućoj dobroj meri prilagođene muzejskim potrebama. Za sada Etnografski muzej raspolaže sa 5.440 četvornih metara u zgradi lociranoj u starom kulturno-istorijskom jezgru grada u blizini parka i tvrđave Kalemegdan, s tim što za smeštaj etnografskih predmeta većih dimenzija, arhivskog i drugog materijala koristi i deo prostranog skloništa na Novom Beogradu.

Od samog početka Etnografskog muzeja u Beogradu obraćala se osobita pažnja istraživanju, prikupljanju, proučavanju i čuvanju svedočanstava o životu i običajima najširih slojeva naroda ne samo na tlu republike Srbije nego i cele Jugoslavije. Stoga se u ovoj kulturno-naučnoj instituciji steklo veliko bogatstvo tradicionalnog kulturnog nasleđa Srba i drugih etničkih zajednica koji su živeli i žive na tlu Srbije, kao i kulturna dobra drugih sredina sa celokupnog jugoslovenskog prostora. Iz takve koncepcije Muzeja proisticali su sadržaji stalnih i povremenih izložbi. Njihov kvalitet i obim bili su u zavisnosti